

DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE ALTERNATİF TURİZM MERKEZİ OLMAYA ADAY BİR İLÇE: KEMALİYE

*Erdal AKPINAR**

ÖZET

Dünyada ve Türkiye'de turizm sektörü, deniz-kum-güneş eksenli klasik turizm anlayışına alternatif olabilecek yeni arayışlar içerisine girmiştir. Ülkemizde turizm etkinliklerinin çeşitlendirilmesi ve kıyı kuşağı ile birlikte iç bölgelere de yaygınlaştırılması plânlanmaktadır. Ancak bunun için, öncelikli olarak turizm potansiyeli yüksek yörelerin tespiti gerekir. Bu çalışmada, Kemaliye ilçesinin turizm varlıkları coğrafi bir bakış açısıyla incelenmektedir. Bu kapsamda ilk olarak literatür taraması yapılmış, konuyla ilgili yayınlar gözden geçirilmiştir. Yöreye farklı dönemlerde gerçekleştirilen araştırma gezileriyle mevcut turizm varlıklarının pek çoğu yerinde incelenmiştir. Tespitlerimize göre ilçe; Karanlık kanyon, tarihî Kemaliye evleri, dünya kültür mirasına aday gösterilen Kemaliye kasabası, Kadıgölü kaynağı ve diğer soğuk su kaynakları, akarsu turizmüne olanak tanıyan Karasu ırmağı ve Keban barajı gölü, çeşitli doğa sporlarına uygun arazi koşulları, yaylaları, manzara güzelliği ve zengin kültür mirasıyla Türkiye'nin alternatif turizm merkezi olabilecek ender yörelerinden birisidir. Bu bağlamda yörenin hassas çevresel özelliklerini dikkate alan bir turizm master plânı hazırlamak suretiyle Kemaliye turizm merkezi ilan edilmeli ve mevcut olanaklar ekoturizm anlayışı çerçevesinde ülke turizminin hizmetine sunulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kemaliye, Alternatif turizm, Karanlık kanyon, Karasu ırmağı.

A Candidate District For An Alternative Tourism Center In Eastern Anatolia Region: Kemaliye

ABSTRACT

World and Turkey tourism sector search for the alternative ways to the sea-sand-sun centered classical tourism understanding. In our country, varying the tourism activities and spreading it interior regions besides coasts is planned. But for this, first of all, regions where tourism potential is high need to fix. In this study, the potentials tourism of Kemaliye district are examined through a geographical point of view. So, firstly literature is

* Yard. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Erzincan Eğitim Fakültesi.

scanned and documents related with the subject are revised. Most of these potentials of tourism are examined with research excursion, carried out at different times. According to our secure, Kemaliye is one of the rare regions that can be Turkey's alternative tourism centre with its Karanlık canyon, historical Kemaliye houses, Kemaliye town that is presented candidate to the world culture heritage, Kadıgözü spring and the other cold water spring, Karasu river and Keban dam lake that make river tourism possible, area that is suitable for different nature sports, mountain pastures and scenes. So, Kemaliye must be declared as a tourism center and available possibilities have to be presented to country's tourism with ecotourism understanding by preparing a tourism master plan, which is taking area's environmental qualities into consideration.

Key Words: Kemaliye, Alternative tourism, Karanlık canyon, Karasu river.

GİRİŞ

Dünyada ve Türkiye'de en hızlı büyüyen sektörlerin başında, turizm sektörü gelmektedir. 1990-2000 döneminde dünyada turizm hareketine katılan kişi sayısı % 4, toplam turizm geliri ise % 7.2 oranında artmıştır. Bu artış eğiliminin sürmesi halinde 2005 yılı sonu itibariyle dünyada toplam turist sayısı 830 milyon kişiye, turizm gelirleri ise 700 milyar dolara ulaşacaktır. Dünyada turizm sektörünün en hızlı büyüdüğü ülkelerden biri de Türkiye'dir. Nitekim Türkiye, 1998 yılında 9 milyon dış turist ağırlamış ve 7.8 milyar dolar turizm geliri sağlamıştır. 2005 yılında ise ülkemizin 18 milyon kadar dış turist ağırlayacağı ve bundan 16 milyar dolar gelir elde edeceği hesaplanmaktadır. Bu öngörüler gerçekleştiğinde Türkiye'nin dünya turizmdeki payı yedi yıl gibi kısa bir süre içerisinde % 1.5'ten % 2.2'ye çıkmış olacaktır (D.P.T., 2001: 15-16).

Dünyada ve Türkiye'de turizm sektörü hem hızla büyümekte, hem de doğası gereği hızla değişmektedir. Günümüzde ağırlıklı olarak deniz, kum ve güneş üçlüsüne dayalı *kitle turizmi* yanında *ekoturizm* ve *yumuşak turizm* gibi isimlerle nitelendirilen alternatif turizm arayışları hızlanmıştır (Akpınar, 2005: 1-2). Kitle turizmi daha çok kârlılığı ve konforu esas alması, bireysel farklılıklara yanıt verememesi, doğal ve beşerî çevreye olan olumsuz etkileri, bölgeler arası ekonomik dengesizliklere yol açması ve yerel kültürleri yadsıması gibi nedenlerle eleştirilere konu olmaktadır (Özbey, 2002: 133-150). Buna karşın çevrenin ve yerel kültürün korunduğu, kaynakların yerli halkın ve turistlerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde kullanıldığı ve gelecek nesillere devredildiği bir kalkınma şekli olarak tanımlanan *sürdürülebilir turizm* yaklaşımı giderek önem kazanmaktadır (Dinçer, 1996: 342).

Temelde insanlar fiziksel, toplumsal, zihinsel, entelektüel ve prestij ihtiyaçlarından biri ya da birkaçını gidermek amacıyla turizm etkinliklerine

katılmaktadırlar. Bu ihtiyaçların başlıcaları dinlenme, fiziksel aktivitelere katılma, yeni sosyal ilişkiler kurma, zihinsel yenilenme, farklı heyecanlar yaşama, bilgi ve görgüyü geliştirme, prestij sağlama ve başkalarının hayranlık duyacağı farklı bir toplumsal statüye kavuşmak şeklinde özetlenebilir (Özgüç, 1998: 38). Bu bağlamda turizm sektörü turist sayısını artırmak, kıyılarda yoğunlaşan çevresel baskıyı azaltmak, turizm etkinliklerini bütün yılı kapsayacak şekilde uzatmak ve turizmin ekonomik katkısını daha geniş alanlara yayarak sürdürülebilir bir kalkınma modeli oluşturmak için yeni arayışlar içerisine girmiştir. Bu çabanın bir sonucu olarak bir yandan turistlerin ekonomik, sosyal ve estetik isteklerini karşılarken diğer yandan çevresel kaynakların sürekliliğini sağlamayı temel amaç edinen ekoturizm yaklaşımı ön plâna çıkmıştır (Godfrey, 1996). Nitekim 2002 yılını Birleşmiş Milletler *Dağlar Yılı*, Dünya Ticaret Örgütü ise *Ekoturizm Yılı* ilan etmişlerdir. Bu yeni turizm modeli klasik kitle turizmine alternatif bir model oluşundan dolayı *alternatif turizm*, çevreye ve insana duyarlı oluşundan dolayı ise *bilinçli turizm* olarak adlandırılmaktadır (Doğaner, 1995: 94).

Kavramsal tartışmalar sürmesine karşın günümüzde golf, dağ, mağara, yayla, yat, sağlık, kültür, ortinoloji ve botanik turizmi en yaygın ekoturizm biçimleri olarak kabul edilmektedir. Çevre duyarlılığını ön plânda tutan ekoturizm uygulamalarına pek çok örnek vermek mümkündür. Dünyaca ünlü bazı otel işletmelerinde, millî park ve vahşi yaşam ortamlarında, uluslararası organizasyonlarda ve kampanyalarda bu felsefenin izleri görülmektedir (Çavuş, Tanrısevdi, 2000: 149-159).

Alternatif turizm arayışları son yıllarda büyük bir turizm patlamasına sahne olan Türkiye'nin de gündeminde. Bu bağlamda Kültür ve Turizm bakanlığı tarafından hazırlanmakta olan Turizm Master Plânı'nda turistlere ülkemizin sosyokültürel değerleri ile iç içe yaşayabilecekleri tatil ortamlarının hazırlanması, doğal ve kültürel değerlerimizin korunmasına ve dengeli kullanımına özen gösteren bir kamuoyu oluşturulması, turizm türlerinde çeşitliliğin sağlanması, turizmin bütün yıla yayılması, marka ve imaj oluşturacak turizm ürünleri yaratmak suretiyle toplam kalitenin artırılması, merkezi yönetim ve özel sektör yatırımlarının teşvikinde dengeli dağılımın sağlanması gibi alternatif turizm anlayışını öne çıkaran hedeflere yer verilmiştir. Müzakere sürecinde olduğumuz Avrupa Birliği de klasik turizmi çevresel bir tehdit olarak algılamakta ve birlik ülkelerinde ekolojik temele dayalı bir turizm anlayışını geliştirmek istemektedir. Avrupa Birliği ayrıca, turizmi bölgeler arası gelişmişlik farkını azaltmanın yollarından biri olarak kabul etmekte ve özellikle kırsal kesime yönelik turizm yatırımlarını finansman bakımından desteklemektedir (<http://europa.eu.int>).

Esasen Türkiye, alternatif turizm olanakları çok yüksek bir ülkedir. Ancak klasik turizme konu olan belli başlı kıyılarımız ve Ürgüp-Göreme yöresi gibi belirli yerler dışında özellikle Anadolu'nun iç kesimlerindeki

zengin turizm potansiyeli yeterince değerlendirilmemiştir. Hatta bir kısım turistik varlıklarımız henüz yeni keşfedilmekte ya da keşfedilmeyi beklemektedir. Halbuki Türkiye’de pek çok yöre, turizm merkezi olabilecek olanaklara sahiptir (Tuncel, Doğaner, 1989: 47). Bu bağlamda öncelikli olarak bu yörelerin saptanması, bilimsel yöntemlerle incelenmesi ve tanıtılması gerekmektedir. Türkiye’nin alternatif turizm merkezi olmaya aday yörelerinden biri de Erzincan’ın Kemaliye ilçesidir (Şekil 1). Ancak şimdiye kadar ilçenin turizm olanakları yeterince araştırılmamıştır. Bu çalışmada otantik doğal ve kültürel peyzajı, hidrografik potansiyeli ve zengin kültür mirasıyla ülkemizin ilginç yörelerinden biri olan Kemaliye ilçesinin turizm olanakları coğrafi bir bakış açısıyla incelenmektedir.

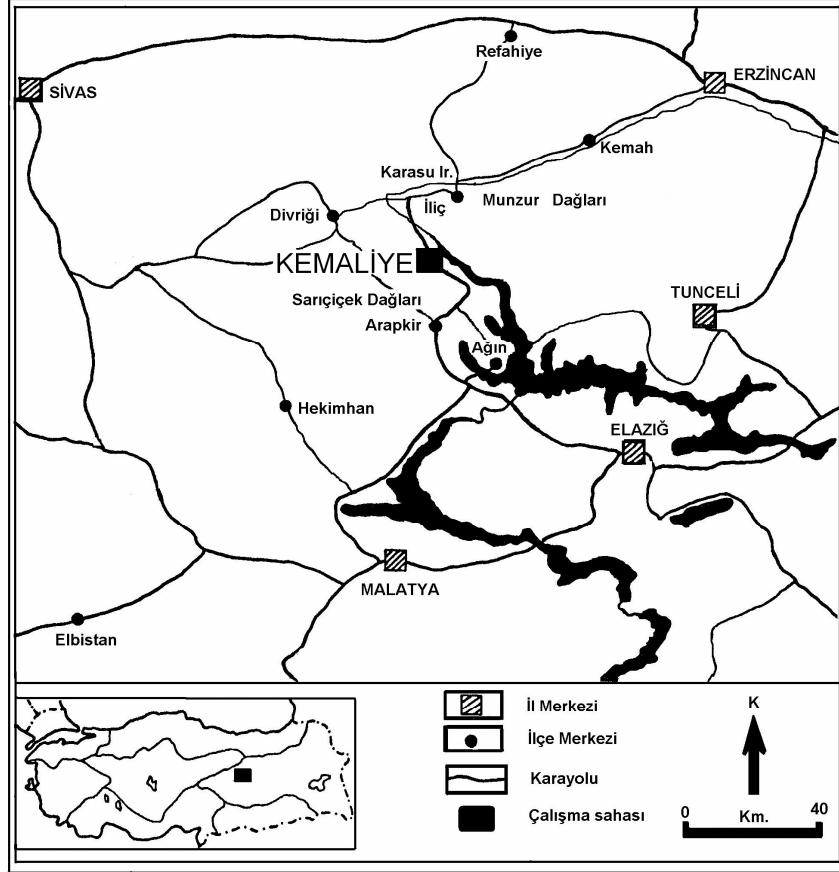

Şekil 1. Kemaliye Kasabası ve Yakın Çevresinden Bir Görünüm.

A. KONUM ÖZELLİKLERİ

Kemaliye ilçesi Doğu Anadolu Bölgesi’nin Yukarı Fırat Bölümü’nde, Erzincan ilinin güneybatısında yer alır. İlçe kuzeyde İliç (Erzincan), güneyde Arapkir (Malatya) ve Ağın (Elazığ), batıda Divriği (Sivas), doğuda Çemişkezek ve Ovacık (Tunceli) ilçeleri ile sınırlanmış olup, 1168 km². yönetim alanına sahiptir (Şekil 2). Kemaliye bu konumuyla doğal ve beşerî çevre özellikleri bakımından Erzincan, Elazığ ve Malatya illeri arasında bir geçiş sahası durumundadır. İlçe toprakları, batıda Yama dağından başlayıp, doğuda Munzur dağları ile devam eden ve İç Doğu Toroslar olarak

nitelendirilen engebeli sahada bulunmaktadır. İlçe merkezi olan Kemalîye kasabası, bu dağlık sahada Karasu ırmağı tarafından açılmış kuzey-güney doğrultulu vadinin batı yamacında yer alır.

Şekil 2. Kemalîye İlçesinin Konum Haritası.

B. DOĞAL ÇEVRE ÖZELLİKLERİ

İlçe arazisinin büyük bir bölümü dağlık sahalar, yüksek plato düzlükleri, dar ve derin yarılmış vadilerden oluşmaktadır. Fırat'ın iki büyük kolundan biri olan Karasu ırmağı İliç'in Bağıştaş köyü ile Kemalîye'nin Dutluca köyü arasında Munzur dağlarını kuzey-güney yönünde yarmak suretiyle oldukça uzun ve derin bir boğaz oluşturmuştur. Gerek bu boğaz, gerekse yan dereler tarafından açılmış diğer vadiler yörede oldukça sarp bir

rölyef yapısı meydana getirmektedir. Bunda, Munzur dağlarının temel litolojik yapısını oluşturan aşınma karşı nispeten dirençli metamorfik kireçtaşlarının payı büyüktür. Yörede çok dik yamaçlı kanyonlara, mağaralara, çağlayanlara ve yüksek debili karstik kaynaklara rastlanır. İlçe arazisi genel olarak güneyden kuzeye doğru yükselmekte olup, Keban barajı gölü kıyısında 825 m. civarında olan yükselti, Munzur dağlarında 3000 m.yi bulmaktadır.

Yörede özellikle Karasu ırmağı vadisinde korunaklı rölyef yapısı ve Keban barajı gölünün de etkisiyle nispeten mutedil karasal iklim koşulları hüküm sürmektedir (Tablo 1). Aylık ortalama sıcaklıklar 0.3 °C (ocak) ile 26.9 °C (ağustos) arasında değişmekte olup, yıllık ortalama sıcaklık 13.3 °C kadardır. Yıllık yağış miktarının 782.7 mm.yi bulduğu Kemaliye’de, yağışın mevsimlere göre dağılışı ise oldukça düzensizdir. Kış (% 43.4) ve ilkbahar (% 34.3) mevsimleri yağışlı, yaz mevsimi (% 4) ise oldukça kurak geçer. Kar yağışının nispeten sınırlı olduğu yörede, karla örtülü gün sayısı 31 gündür.

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Ort.
Sıcaklık	0.3	1.9	5.6	14.1	17.9	22.7	26.5	26.9	21.7	13.7	6.3	2.0	13.3
Donlu Gün S.	21	14	8	1	-	-	-	-	-	-	6	13	63
Yağış (mm.)	112.6	103.5	103.2	96.6	68.6	24.2	5.5	2.6	10.0	45.2	86.8	123.9	782.7
Kar Yağ.G.S.	4.1	2.9	1.1	0.1	-	-	-	-	-	-	0.2	2.0	10.4
Karla Ört.G.S.	10.4	10.5	4.0	0.2	-	-	-	-	-	-	0.7	5.6	31.4

Tablo 1. Kemaliye Meteoroloji İstasyonu’na Ait Rasat Değerlerinin Aylara Göre Dağılışı (1955-1990).

Kaynak: D.M.İ.G.M. kayıtlarından derlenmiştir.

Kemaliye ilçesi ormanlar bakımından nispeten fakir olmasına karşın, büyük ölçüde step elemanlarından ve su kenarı bitkilerinden oluşan zengin bir floraya sahiptir. Lokal olarak yüksek kesimlerde tutunabilmiş meşe ve

ardıç toplulukları dışında ormanlara rastlanmaz. Yörenin uygun izolasyon koşulları altında relik ve endemik bitkiler geniş bir yayılış alanı bulmuşlardır. Kemaliye ve köyleri, yüzyıllardır sürdürülen meyve yetiştiriciliğinin ve bahçe tarımının bir sonucu olarak tamamen yeşil bir görünüme sahiptirler.

Kemaliye ilçesi akarsuları, kaynakları ve gölleriyle ülkemizin su potansiyeli en yüksek yörelerinden biridir. İlçenin suları Karasu ırmağı tarafından drene edilmektedir. Doğuda Dumlu dağından (Erzurum) doğan Karasu Sansa boğazını geçerek Erzincan ovasına ulaşmakta, ovadan çıktıktan sonra ise Kemah boğazına yerleşmektedir. İliç'in Bağıştaş köyü yakınında ani bir dirsekle güneye yönelen ırmak, Munzur dağları ile Harmancık dağı arasındaki kanyon vadiye yerleşmekte ve çalışma sahasını kuzey-güney yönünde kat ederek Kemaliye kasabasının güneyinde Keban baraj gölüne dökülmektedir. Karasu'ya ilçe sınırları içerisinde başta Çatlı, Miran ve Dilli çayları olmak üzere irili ufaklı pek çok dere ve kaynak katılır. Akarsu turizmine de konu olan ırmağın rejimi düzensiz olup, en yüksek akım değerlerine yağışların ve kar erimelerinin de etkisiyle ilkbahar aylarında ve yaz başlarında erişilir (Tablo 2). Yörede başta Kadıgölü olmak üzere yüzlerce soğuk su kaynağı bulunmaktadır.

Aylar	E	K	A	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Yıllık
Akım(m ³ /sn.)	35.0	41.7	38.5	35.5	38.1	63.5	205.2	266.1	131.8	50.8	29.6	28.1	321.4

Kaynak: D.S.İ. Erzurum VIII. Bölge Müdürlüğü kayıtlarından derlenmiştir.

Tablo 2. Kemah Boğazı Mevkiinde Karasu Irmağının Ortalama Akım Değerlerinin Aylara Göre Dağılışı

Türkiye'nin ikinci büyük baraj gölü olan Keban barajı gölünün (675 km².) bir bölümü Kemaliye ilçesi sınırları içerisinde kalmaktadır. 1974 yılında su tutulmaya başlayan baraj gölü, özellikle vadi tabanlarındaki tarım arazilerini sular altında bırakmıştır. Günümüzde ise gölün sınırları, suların yükseldiği ilkbahar aylarında Kemaliye kasabasına kadar genişlemektedir. Bunun dışında doğudaki Munzur dağları sahasında küçük sirk gölleri vardır.

C. BEŞERÎ ÇEVRE ÖZELLİKLERİ

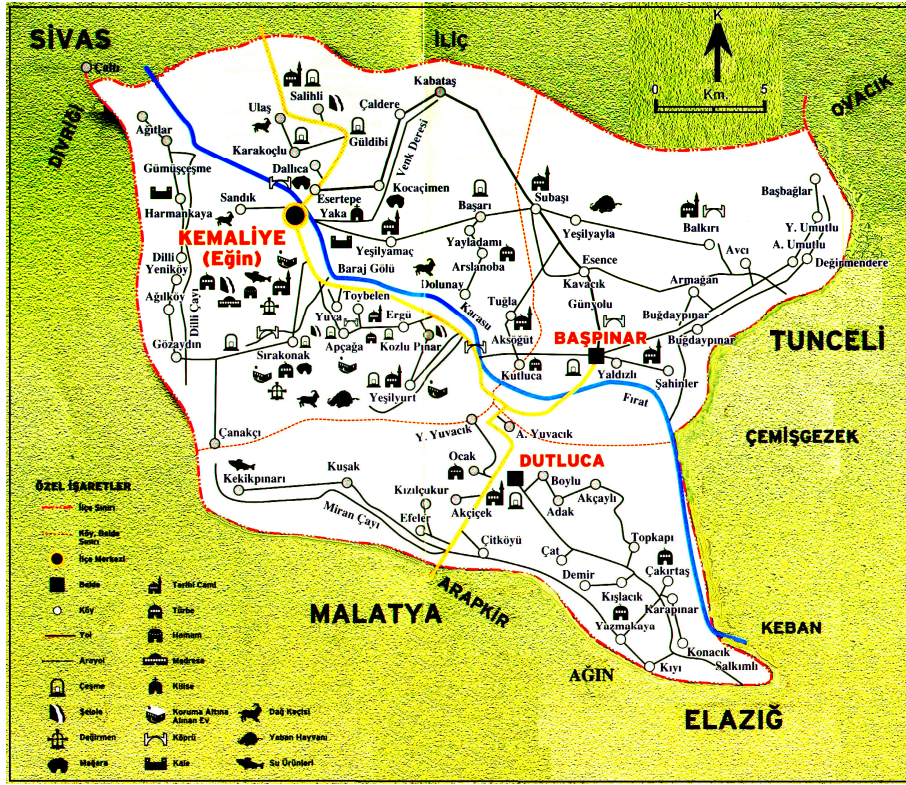
Kemaliye ilçesi, nüfus bakımından oldukça tenhadır. 2000 nüfus sayımına göre 7736 kişinin yaşadığı ilçede, km².ye 6.6 kişi düşmektedir (Tablo 3). Esasen Kemaliye kasabası ve çevresi Osmanlı İmparatorluğu döneminde özellikle kuzey-güney ticaret yolları üzerinde olmasının da etkisiyle kalabalık bir nüfus kitlesi barındırmıştır. Nitekim Evliya Çelebi Kemaliye kasabasının 1000 konutlu bir yerleşme olduğunu ifade eder ki, bu XVI. Yüzyıl koşullarında en az 5000 nüfus anlamına gelir. Yine Şemseddin Sami 1894 yılı itibariyle kasabada 10000 kişi, ilçenin tamamında ise 36000 kişinin yaşadığını belirtmektedir. Cumhuriyet Dönemi'nde, özellikle de 1960'lı yıllarda başlayan yoğun göç dalgası ilçenin âdetâ boşalmasına yol açmıştır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki göç eden nüfus Kemaliye ile bağlarını sürdürmekte olup, yaz aylarında ilçenin nüfusu 2-3 kat artmaktadır.

Sayım Yılı	1927	1950	1970	1990	2000
Kemaliye Kasabası	5428	3709	2510	2044	2243
Köyler	17114	15292	10739	7004	5493
Toplam	22542	19001	13249	9048	7736

Kaynak: D.İ.E. nüfus istatistiklerinden derlenmiştir.

Tablo 3. Kemaliye İlçesinde Cumhuriyet Dönemi'nde Nüfusun Gelişimi.

Yörede yerleşme tarihi, Romalılar Dönemine kadar gider. Tarihî kayıtlarda eski adı *Eğîn* olan ve Roma dilinde *kaynak* anlamına gelen Kemaliye'nin Romalılar tarafından kurulduğu; Pers, Sasani, Bizans ve Müslüman Arap hakimiyetinin ardından 1100 yılında Gümüş Tigin tarafından fethedilerek Selçuklu topraklarına katıldığı belirtilmektedir. Kemaliye ve çevresinde Türk hakimiyetinden sonra özellikle mimarî, el sanatları, ticaret ve sanayi alanında çok parlak bir dönemin yaşandığı ve bunun Osmanlı Devleti'nin çöküş dönemine kadar sürdüğü anlaşılmaktadır. Nitekim 1830'larda bölgeyi gezen Alman yazar Moltke, Kemaliye'yi (Eğîn) Asya'nın en güzel şehri olarak nitelendirmiştir (Moltke, 1969, 246-247).

Şekil 3. Kemaliye İlçesinin Turizm Varlıkları Haritası.

İlçenin en büyük yerleşmesi olan Kemaliye kasabası Karasu ırmağının kıyısında, Harmancık dağının doğu yamacında kurulmuştur. Kasaba, Taşdibi mahallesinde bir kale yerleşmesi olarak ortaya çıkmış, zaman içerisinde özellikle kuzey-güney yönünde genişlemiştir. Kasabanın kuruluşu ve gelişiminde başta Kadıgölü olmak üzere soğuk su kaynaklarının rolü büyüktür. Günümüz itibariyle Kemaliye, bir kısmı merkezden uzak 10 mahalleden oluşan gevşek dokulu bir yerleşmedir. Kasaba ve çevresinde ekip-biçme faaliyetleri oldukça sınırlıdır. Meyve yetiştiriciliği, ticaret, halıcılık, gurbetçilik ve toplum hizmetleri halkın temel geçim kaynaklarını oluşturur. İlçenin köyleri genellikle az nüfuslu, hayvancılık ve meyve yetiştiriciliğinin ön plâna çıktığı yerleşmeler olarak dikkat çekerler. Buna karşın özgün mimarîleri, zengin kültürleri ve doğal görünüşleriyle çok çeşitli turizm olanaklarına sahiptirler.

D. KEMALİYE İLÇESİNİN TURİZM OLANAKLARI

İlçenin turizm değerlerini doğal ve beşerî turistik varlıklar şeklinde iki ayrı başlık altında toplamak mümkündür (Şekil 3).

1. Doğal Turistik Varlıklar

Karasu ırmağı ve karanlık kanyon, başta Munzur ve Sarıçiçek dağları olmak üzere dağlar ve yaylalar, mağaralar, çağlayanlar, soğuksu kaynakları, zengin flora ve fauna yörenin başlıca doğal turistik varlıklarıdır. Mevcut varlıklar bir bütün halinde özellikle Kemaliye kasabası ve çevresinde muhteşem bir doğal görünüm meydana getirmektedir. Belirtmek gerekir ki, doğal çevrenin bulunduğu manzara güzelliği turizmin temel dinamiklerinden birisidir (Avcı, 1999: 26).

1.a. Karasu Irmağı ve Karanlık Kanyon: Karasu ırmağı Erzincan ile Elazığ arasında denizden yüksekliği 3000 m.yi aşan Munzur dağlarını kuzey-güney yönünde yarmak suretiyle boğaz vadiler oluşturmuştur. Bunlardan biri de Kemaliye boğazıdır. Sahanın hakim litolojik yapısını mermer, şist, kalkşist gibi değişik birimlerden meydana gelen yaşlı Keban Metamorfileri oluşturmaktadır (Karakas, 1996: 20). Kuzeyde Bağıştaş köyünden (İliç) başlayıp, güneyde Dutluca köyünde (Kemaliye) son bulan boğazın Bağıştaş-Kemaliye arasındaki kısmı, Karanlık kanyon olarak adlandırılır. Karanlık kanyon, yaklaşık 25 km. uzunluğu, 1000 m.yi geçen derinliği, bazı kesimlerde 10-15 m.ye kadar daralan tabanı ve % 90'a varan yamaç eğimiyle Türkiye'nin en ilginç kanyonlarından birisidir (Şekil 4). Kanyon, bu özellikleriyle dağcılık faaliyetleri kapsamında son yıllarda hızla yaygınlaşan kaya tırmanışı ve canyoning etkinliklerine olanak tanır. Diğer yandan, yamaçlardan çıkan ve karasuya karışan kaynakların oluşturduğu küçük çağlayanlar ve yamaç dikliklerinin azaldığı kesimlerde beliren meşelikler sarp manzarayı yumuşatmakta, kanyona güzel bir görünüm kazandırmaktadır. Kanyonun bu muhteşem manzarası içerisinde yapılan en önemli etkinliklerden biri de tekne gezintisidir. Kemaliye kasabası ile Karpuzkaldıran gözesi arasında yapılan bu etkinliğe özellikle yaz aylarında büyük bir talep olmaktadır.

Şekil 4. Karanlık Kanyon.

Doğal kaynaklardan biri olan akarsular, akarsu turizmi olarak adlandırılan rafting, kano ve nehir kayağı uygulamalarıyla turizm sektörü içerisindeki yerini almıştır (Akaova, 1995: 394). Karasu ırmağı hem Sansa boğazında (Tercan-Erzincan arası), hem de Kemah ve Kemaliye boğazlarında akarsu turizmine olanak tanımaktadır (Şekil 5). Parkur itibarıyla Kemaliye boğazının yukarı kesimleri rafting ve kano sporlarına, ilçe merkezi ile Keban barajı gölü arasında kalan kesimi ise nehir kayağına elverişlidir. Ayrıca baraj gölünde su kayağı yapılabilmektedir. Karasu ırmağında yakın zamana kadar amatör bir biçimde sürdürülen bu etkinlikler ilk kez 2004 Kemaliye Doğa Sporları Şenliği'nde profesyonel olarak uygulanmış, 2005 yılında ise daha geniş bir organizasyonla tekrarlanmıştır.

Şekil 5. Karasu Irmağında Rafting.

İlçenin soğuk su kaynakları ve çağlayanları büyük bir turizm olanağı sunmaktadır. Bunlardan Kemaliye kasabası yerleşim alanından çıkan Kadıgözü kaynağı, yüksek debisi ve büyüleyici görünümüyle Türkiye'nin en orijinal karstik kaynaklarından birisidir (Şekil 6). Kasabanın sulama ve içme suyu ihtiyacının karşılanmasında yararlanılan bu kaynak, çağlayanlar yaparak akmakta ve yaklaşık bin metre aşağıdaki Karasu ırmağına dökülmektedir. Kaynak suyunun bir kısmının yerleşim alanı içerisinde inşa edilmiş arklarda akıtılması kasabaya ayrı bir güzellik katmakta olup, kaynağın çevresi mesire alanı şeklinde değerlendirilmektedir. Kaynağın yakınında kasabanın üzerine düşmemesi için zincirle bağlandığından dolayı *Zincirli taş* olarak adlandırılan büyük kaya kütlesi dikkat çeker. Kasabada Kadıgözü dışında irili ufaklı pek çok kaynak vardır. Bunlardan bazıları çeşmelere alınmak suretiyle içme suyu olarak halkın hizmetine sunulmuştur. İlçenin önemli soğuk su kaynaklarından biri de Kırkgöz kaynağıdır. Kemaliye kasabasına ve Karasu'ya hakim Kırkgöz dağının yamacından çıkan bu kaynak, sularının soğukluğu ve çevresinin yeşilliğiyle yörenin en güzel mesire alanlarından birisidir. Bunların dışında ilçenin hemen her köyünde bir ya da birkaç çeşme vardır. Çeşmelerin birçoğu aynı zamanda tarihî eser niteliğinde olup, iki tanesi taşınmaz kültür varlığı kapsamında koruma altına alınmıştır. Apçağa, Ergü, Karakoçlu, Kocaçimen, Salihli,

Yaka, Yeşilyurt, Yuva, Başpınar ve Esertepe kaynak ya da tarihî çeşmeleriyle tanınan köylerden bazılarıdır.

Şekil 6. Kemaliye'nin Simgesi: Kadıgözü Kaynağı.

İlçede irili ufaklı çağlayanlara da rastlanmaktadır. Karanlık kanyon içerisinde yamaç kaynaklarının oluşturduğu küçük çağlayanlar dışında, ilçe merkezinde ve Ergü köyü yakınlarında iki çağlayan daha vardır. Her ikisi de *Koçan şelalesi* olarak adlandırılan bu çağlayanların çevresinde turistik amaçlı işletme bulunmamaktadır. Bunların dışında yörede mesire ve piknik alanı olarak kullanılan başka yerler de vardır. İlçe merkezindeki Seyit Ali Parkı, Sırakonak köyü çeşmesi ve mesire alanı, Yeşilyamaç köyü Karayok mevki ve Apçağa köyü yakınındaki Çerkezin çeşme bunlardan bazılarıdır.

1.b. Dağ ve Yayla Turizmi

Son zamanlarda dağ ve yayla turizmi ülkemizde çok sözü edilen bir turizm şekli olup, soft turizm kategorisinde değerlendirilmektedir (Somuncu, 1997: 276). Dağlardan turizm amaçlı yararlanma olayı alpinizm olarak da adlandırılır. Dağlar insanı büyüleyen manzara özellikleri yanında insan

sağlığına uygun iklim özellikleri (klimatizm), avcılık, doğa araştırmaları, kampçılık, mağaracılık ve çeşitli spor etkinlikleriyle (tırmanış, trekking, dağ bisikleti ve kayak gibi) turizme konu olmaktadır (Doğaner, 1991: 138).

Esasen dağlık alanların geniş yer tuttuğu Kemaliye ilçesi, alpinizm etkinlikleri bakımından uygun koşullara sahiptir. Özellikle doğudaki Munzur dağları 3000 m.yi bulan yüksekliği ve elverişli eğim koşulları itibariyle dağ tırmanışına oldukça elverişlidir. İlçenin güneybatısında yükselen Sarıçiçek dağları ise her türlü kampçılık, trekking, dağ bisikleti ve yayla turizmi etkinliklerine olanak tanımaktadır. Ayrıca arazi koşulları yamaç paraşütü, doğa yürüyüşü, yön bulma, motocross, offroad gibi bireysel ve takım halinde yapılabilen pek çok doğa sporuna uygundur. Yörenin bu özelliği Türkiye Dağcılık Federasyonu'nun dikkatini çekmiş, 1995 yılı yaz temel eğitim kurslarından biri 17-23 Mayıs tarihleri arasında Kemaliye'de yapılmıştır. İlçede dağcılık etkinliklerinin yaygınlaştırılması projesi kapsamında ilçe merkezi yakınındaki Horozgözü mevkiinde ve Vali Recep Yazıcıoğlu Ormanı'nda büyük bir kamp alanı oluşturulmaktadır. Yine bu proje çerçevesinde bir doğa sporları kulübü kurmak için çalışma başlatılmıştır.

Özellikle ilçenin güneybatısında yükselen Sarıçiçek dağları geniş aşınım düzlükleri, soğuk kaynak suları, yıl boyunca yeşil kalan gür bitki örtüsü, ulaşım kolaylığı ve yaz mevsiminde konaklamaya uygun iklim özellikleriyle yayla turizmi için oldukça elverişlidir. Karadağ, Angavut, Çaldağ, Akaz, Subatan, Kerekpınar, Akdağ, Hatala, Sandık, Sarıçiçek, Kerekpınar, Dutluca, Başpınar ve Çat yaylaları yörede turizm potansiyeli olan başlıca yaylalardır.

Türkiye arazisinin yaklaşık % 20'sini meydana getiren karstik araziler eriyebilme özelliklerine bağlı olarak mağaraların oluşumuna, dolayısıyla da mağara turizmine olanak tanır (Akova, 2000: 76). Kemaliye ilçesinde, yaşlı kalkerlerin oluşturduğu litolojik yapıya bağlı olarak pek çok mağaraya rastlanmaktadır. Ala, Cirikoğlu, Çatal, Çiftgözlü, Delipuşar, Demir, Devetabanı, Direkli, Direklice, Güvercin, Hırsız, İkigözlü, Kızlar, Killiğin, Kurt, Kuyumucu, Poşa, Sıra, Sulu, Tahtikli, Üğür ve Yeni bu mağaralardan bazılarıdır. Bunlardan en ilginç Esertepe köyü yakınındaki Ala mağarası olup, halk arasında mağaranın içerisinden sızan suların sedef hastalığına iyi geldiğine inanılmaktadır. Dehlizlerin ve küçük çaplı karstik oluşumların da gözlendiği mağara, taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları kapsamında koruma altına alınmıştır.

Dağlık alanlar ve Karanlık kanyon, başta yaban geyiği olmak üzere kurt, tilki, yaban domuzu, su samuru, vaşak, keklik, atmaca ve şahin gibi av

hayvanları bakımından zengin olup, yaban hayatı gözlemleme ve av turizmi olanağı sunmaktadır. Benzer bir durum, flora için de geçerlidir. Yaz mevsiminde yaylaların âdetâ yeşil bir örtüyle kaplandığı yörede; mantar (çaşır), kenger, pırçalık ve kuzukulağı gibi dağ stepi elemanları bolca bulunmakta ve bunlar besin kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Özellikle Kemaliye boğazı rölyef özelliklerinden kaynaklanan uygun izolasyon koşullarından dolayı relik ve endemikler bakımından oldukça zengindir. Akdeniz elemanları olan hurma ve kocayemiş ile bir semender çeşidi olan ve yörede yağmur böceği olarak adlandırılan *S. salamandra* bunlara örnek gösterilebilir. Akçalı köyünde bir kara ardıç ağacı (*Juniperus foetidissima*) ile Ocak köyünde bir çınar ağacı anıt ağaç kapsamında koruma altına alınmış diğer floristik zenginliklerdir.

2. Beşerî Turistik Varlıklar

Prehistorik ve tarihî yerleşmeler, tarihî ve etnografik eserler, folklor, güzel sanatlar, mimarî eserler, dinî eserler ve yerler, fuarlar ve benzerleri başlıca beşerî turistik değerleri oluştururlar (Doğanay, 2001: 50). Kemaliye ilçesi beşerî turistik varlıklar bakımından oldukça zengindir. İlçe, başta otantik mimarîsiyle dikkat çeken Kemaliye evleri olmak üzere zengin bir tarihî mirasa ve özgün bir folklorla sahiptir. Tarihî Kentler Birliği'nin kurucu üyelerinden olan Kemaliye, Çekül Vakfı tarafından yürütülen *Yedi Bölge Yedi Kent* projesi kapsamında Doğu Anadolu Bölgesi adına dünya kültür mirasına aday gösterilmiştir.

2.a. Kemaliye Evleri

Özgün mimarî özellikleriyle dikkat çeken Kemaliye evlerinin en güzel örneklerini ilçe merkezi ile Apçağa, Başpınar, Ergü, Ocak, Salihli, Sırakonak, Yeşilyamaç, Yeşilyurt ve Yuva köylerinde görmek mümkündür. Konut mimarîsi üzerinde eğimli arazi yapısı, mutedil karasal iklim koşulları, ahşap ve taş materyalin bolluğu gibi doğal çevre faktörleri yanında, zengin tarih ve kültür birikiminin de etkili olduğu anlaşılmaktadır. İlçedeki bu özgün mimarî doku bir doktora tezi çalışmasına konu olmuştur (Alper, 1990). Kemaliye evleriyle ilgili açıklamalar ve şekiller, bu çalışmaya ve kişisel gözlemlerimize dayanmaktadır.

Kemaliye evleri ana kat düzeyine kadar ahşap hatıllı moloz taş, ana kat ve kaçak katın ise kerpiç dolgulu ahşap karkas düzeninde inşa edildiği geleneksel Selçuklu-Osmanlı mimarîsinin izlerini taşırlar. Konutlarda çevrenin doğal gereci olan taşın yanında, özellikle Refahiye'den getirilen ahşap malzeme yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Ulaşım olanaklarının kısıtlı olduğu tarihî devirlerde Refahiye ormanlarından kesilen çam ve ceviz

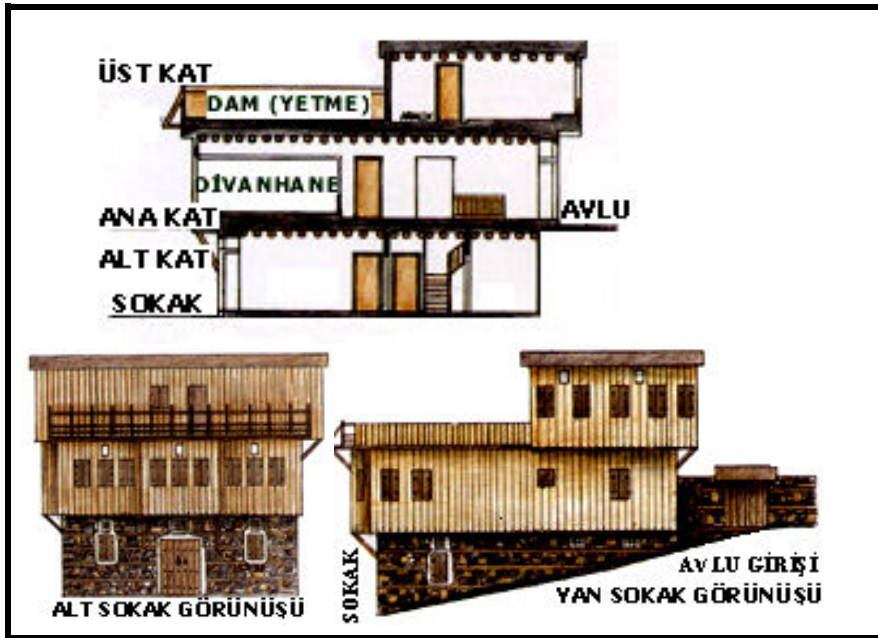
tomruklarının Kemaliye'ye ulaştırılmasında Karasu ırmağından yararlanılmıştır. Dış cephe kaplamasında dahi ahşabın yoğun bir şekilde kullanılmış olması, halkın geçmişteki gelir ve kültür düzeyi hakkında ipuçları vermektedir. Konutlarda kerpiç kullanımı dolgu gereci olmaktan öteye gitmemiştir. Demir ise, pencere korkuluklarının yanında, süsleyici öge olarak kullanılmıştır (Şekil 7).

Tipik Kemaliye evleri daha çok ilçe merkezinde, Taşdibi ve Dört yolağzı mahallelerinde yoğunlaşmaktadır. Karasu vadisi kıyısından itibaren Harmancık dağı yamacına yaslanmış olan kasaba, kuzey-güney doğrultusunda yaklaşık 71 ha.lık bir alana yayılmıştır. Eğimi % 30-45 arasında değişen yamaca yaslanmış olan yerleşme dokusunun en belirgin özelliği, yolların iki kenarına sıralanan ayırık veya bitişik nizam konutlar ile bu konut sıralarını eğime dik yönde birbirine bağlayan setlendirilmiş bahçelerden oluşmasıdır. Konut alanına oranla oldukça büyük sayılabilecek parsellerden oluşan bahçeler, fizikî mekân örüntüsü içinde yeşil dokunun egemenliğini sağlamıştır. Ana görsel yönlendiricinin Karasu ırmağı olduğu yerleşim düzeninde, sokağın konut ile ilişkisi sadece evin giriş kapısı bakımından değer taşır. Yerleşme fonksiyonel bakımdan çarşı, yönetim merkezi, dinî ve sosyal merkez ile konut alanlarından oluşmaktadır. Tarihî gelişim süreci içinde çarşı ve yönetim merkezi geçirdiği yangınlar ve modernleşme süreciyle birlikte belirli ölçüde değişmesine karşın, diğer fonksiyonel alanlar otantik özelliğini korumuşlardır. Cami, medrese, hamam ve çeşmeden oluşan dinî ve sosyal merkez yerleşmenin temel varlık nedeni olan Kadıgölü kaynağı çevresinde şekillenmiştir. Toplam on mahalleden meydana gelen konut fonksiyon alanında ise bir kısmı otantik mimarî özelliğini koruyan 500 kadar konut bulunmaktadır.

Şekil 7. Kemaliye Evlerinden Bir Görünüm.

Kemaliye evleri genellikle iki veya üç katlı konutlardan oluşmaktadır. Konutun konumu ve arazinin eğim durumu kat sayısını belirleyen en önemli faktörlerdir. Bazı konutlarda alt kat ve ana kata ek olarak taban alanının yaklaşık yarısı tutarındaki kaçak katı ve ikinci bir alt kat (yer katı, mağza, soğukluk,) bulunmakta, dolayısıyla kat sayısı dörde kadar çıkmaktadır. Konut mimarîsinin ilginç özelliklerinden biri de eğim faktörünün de etkisiyle kaçak katı dışında bütün katların bağımsız olarak dış çevre ile bağlantı sağlayabilmesidir. Genellikle ana kata arka cepheden, alt kata ise ön ve yan cephelerden girilir (Şekil 8). Roma medeniyetinin izlerini taşıyan ve *gaban* adı verilen merdiven biçiminde dizayn edilmiş dar taş yollar, evlerin silüetiyle uyum içerisindedir.

Şekil 8. Bir Kemaliye Evi maketi.

İnşa edildikleri dönemde yaşam, hizmet ve üretim mekânı biçiminde tasarlanan Kemaliye evlerinin iç mimarîsi üzerinde sosyoekonomik yapı belirleyici olmuştur. Mevsimlik kullanıma ayrılmış yazlık ve kışlık odalar, selamlık odası ve baş oda ile sofanın bir bölümünü oluşturan divanhane başlıca oturma birimleridir. Bunlar arasında selamlık odasının ayrı bir yeri vardır. Selamlık, dışarıdan gelen yabancı erkek konukların ağırlandığı bir birim olmanın yanında, bazı konutlarda genişletilmek suretiyle (direküstü

oda) âdetâ köy odası işlevi görmüştür. Yine bu odalarda yöre halkının temel geçim kaynaklarından olan halı ve bez dokuma işlerinin de yapıldığı anlaşılmaktadır. Hizmet birimleri ise ahır, samanlık, kiler (soğukluk), mutfak, dam (yetme) ve kahve ocağından oluşmaktadır. Ana kat oturma birimi, alt kat ve kaçak kat ise hizmet birimi ağırlıklıdır. Geleneksel Türk odasının vazgeçilmez öğeleri olan yüklük, dolap, lambalık ve çiçeklik Kemaliye evlerinde yalnız fakat işlevsel bir şekilde yerlerini almışlardır.

Kemaliye evleri dış cephe tasarımları bakımından ilginç özelliklere sahiptirler. Ön cephede alt kat, yer katıyla birlikte âdetâ bir taş kütle görünümündedir. Ana katın cephesi ise dışa doğru çıkmaları, artan pencere sayısı ve ahşap kaplamalı duvar yüzeyleri ile farklı bir biçim kazanır. Çıkma ile mekânda genişleme sağlanmaktadır. Bu prizmatik görünüm, düz damlı konutun çizgisel saçak düzeniyle tamamlanır. Alt katın sokağa açılan pencereleri oldukça küçük ve kepenkli yapılmak suretiyle dışarıyla ilişkiler sınırlandırılmış, buna karşın ana katta geniş ve çok sayıda pencere konularak yaşama birimlerinin ışık düzeyi ve bakış açısı artırılmıştır.

Kemaliye evlerinin döşeme, saçak, merdiven, kapı ve pencere donanımları da oldukça ilgi çekicidir. Temel döşeme malzemesinin taş ve ahşap olduğu konutlarda iç mekânların seki altları ile dış mekânlar küçük dere taşlarının yan yana dizilmesinden meydana gelen ve *rihtim* olarak adlandırılan kaplamayla kaplanmış; odaların seki üstlerinde, divanhanede ve tavanlarda ise ahşap kullanılmıştır. Düz damların etrafındaki saçaklar konutu korumanın yanında ahşapla kaplı dış cepheye ayrı bir estetik görünüm kazandırır. Konutun içerisinde katlar arasında bağlantıyı sağlayan ahşap oymalı merdivenler mekâna görsel bir güzellik katmaktadır. Kemaliye evlerinde kapılar ve pencereler farklı bir estetik görünüme sahiptirler. Ahşaptan yapılmış çift kanatlı dış kapılar *mih* adı verilen demir çivilerle süslenmiştir. Kapı kanatları üzerindeki dövme demirden yapılmış tokmaklar ve aynalar, zengin motifleri ve işlevleriyle dikkat çekerler. Tokmaklar, inanç ve gelenekler doğrultusunda erkeklerin ve kadınların ayrı kullanımına göre tasarlanmış olup, kalın ve ince sesler çıkarmaktadırlar. Her katta ayrı bir tarzda tasarlanmış ahşap pencereler ise küçük parçalardan oluşan kanat sistemleri ve demir parmaklıklarıyla konuta görsel bir zenginlik katmaktadır.

2.b. Camiler

Kemaliye ilçesinde Osmanlı ve Selçuklu dönemlerinden kalma pek çok cami vardır. Bunlardan bazıları dönemlerinin özgün mimarî özelliklerini korumakta olup, turistik değere sahiptirler.

Orta Camii: İlçe merkezinde, Dört yolağzı mevkiinde bulunan cami, XIX. Yüzyıl Osmanlı Dönemi eserlerinden olup, Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır. İbadete açık olan cami, dört sütun üzerine oturan kubbesi ve taş işçiliğiyle dikkat çekmektedir.

Taşdibi Camii: Kemaliye kasabasının ilk yerleşme çekirdeğini oluşturan Taşdibi mevkiinde yer alan 1635 tarihli cami, Zülfikâr Ağa tarafından yaptırılmıştır. Cami ibadete açıktır (Şekil 9).

Şekil 9. Taşdibi Camii.

Apçağa Köyü Camii: Namazgâh kısmı 1627 yılında Malkoç Osman Ağa tarafından inşa ettirilmiştir. Minaresi ise 1694 yılında Dayı Ağa tarafından yaptırılmıştır. Cami, özellikle tavanlarını süsleyen ahşap oymalarıyla ilgi görmektedir.

Yeşilyamaç Köyü Camii: Osmanlı padişahı Abdülmecit tarafından yaptırılan cami, 1812 yılında onarım görmüştür. Köyde ayrıca tarihî bir han ve türbe bulunmaktadır.

Melik Ahmet Paşa Camii: Kışlacık köyünde bulunan XVI. Yüzyıl eseri bu cami, aslen bu köylü bir Osmanlı paşası olan Melik Ahmet Paşa tarafından yaptırılmıştır. Cami, taş işçiliğiyle dikkat çekmektedir.

Başpınar Köyü Camileri: Bucak merkezi olan Başpınar köyünde, Osmanlı Dönemi'nden kalma üç cami vardır. Bunlardan 1609 tarihli Salimağa Camii, 1897 yılında onarım görmüştür. Caminin bir de kitâbesi vardır. Aşağı Camii ve Orta Camii, köyün diğer tarihî eserleridir.

Bunların dışında gerek ilçe merkezinde, gerekse köylerde Osmanlı Dönemi'nden kalma tarihî eser niteliğine haiz onlarca cami ve mescit bulunmaktadır. Dörtüolağzı Camii, Hacı Yusuf Camii, Emin Efendi Camii, Esertepe Köyü Camii, Armağan köyündeki Abbasağa Camii, Yeşilyurt Köyü Camii, Buğdaypınarı Köyü Camii ve Ocak köyündeki Eski Camii bunlardan birkaçıdır. Ancak ilçedeki tarihî camilerin bir kısmı, bakımsızlık ve aslına uygun olmayan restorasyonlar nedeniyle özgünlüklerini yitirmişlerdir.

2.c. Çeşmeler ve Köprüler

Kemaliye'de önemli bir kısmı tarihî niteliğe sahip yüzlerce çeşme vardır. Yine yörede Karasu ırmağı ve kolları üzerinde kurulmuş ve bazıları Keban Barajı'nın suları altında kalmış köprüler, mimarî özellikleri ve ilginç hikâyeleriyle dikkat çekmektedirler.

Apçağa Köyü Çeşmeleri: Köy yerleşim alanı içindeki Gülağa (1860), Malkoç (1860) ve Çarşı (1627) çeşmeleri nispeten tahrip olmalarına karşın, taş işçilikleri ve kitâbeleriyle ilgi görürler.

Yeşilyurt Köyü Çeşmeleri: Hacı Mustafa Paşa tarafından 1805 yılında yaptırılan Aşağı Çeşme ve kitâbesi ile 1743 tarihli Şavalı Çeşmesi, güzel bir doğal manzaraya ve zengin bir kültürel mirasa sahip olan Yeşilyurt köyünün önemli turistik varlıklarıdır.

Başpınar Köyü Çeşmeleri: Yerleşim alanı içerisinde bulunan Büyük Çeşme, Buyakan Çeşmesi, Elağagil Çeşmesi, Halilgil Çeşmesi, Köse Salih Çeşmesi ve Sipahigil Çeşmesi ile yerleşim alanı dışındaki Dutlugöz Çeşmesi (1883) ve Tanzıboğ Çeşmesi (1857) köyün turistik değerini artırmaktadır.

İlçede bunların dışında kitâbeleri ve mimarî yapılarıyla önemli bir bölümü tarihî eser niteliği taşıyan pek çok çeşme vardır. Tespitlerimize göre bunlarla ilgili pek fazla bir araştırma yapılmamıştır.

Esertepe (Şirzı) Köprüsü: Esertepe köyü kale ve kilise kalıntıları, Ala Mağarası ve doğal manzarasıyla olduğu kadar, 1881 yılında Karasu ırmağı üzerine inşa edilmiş tarihî köprüsüyle de ilgi çekmektedir. Barbaros

Baykara'nın *Nefret Köprüsü-Şirzi* adlı romanına da konu olan köprü, ilçedeki pek çok köprü gibi Keban Barajı'nın inşasından sonra işlevini kaybetmiştir.

Başpınar Köprüsü: Karasu Irmağı'nın doğusunda kalan 25 kadar köy yerleşmesinin ilçe merkezi ile bağlantısını sağlayan asma köprü, 1974 yılında su tutulmaya başlanmasının ardından Keban baraj gölünün altında kalmıştır. Başpınar bucağına bağlı köyler Karasu ırmağının diğer yakasıyla olan ulaşımını uzun yıllar feribotla gerçekleştirmişlerdir. Erzincan eski valisi Recep Yazıcıoğlu'nun önderliğinde devlet-halk işbirliğiyle inşa edilen 83 m. uzunluğundaki yeni köprü, Ayşe Kulin'in *Köprü* adlı romanının ana temasını oluşturmaktadır.

Kemer Köprü: Karasu ırmağının tabilerinden Miran çayı üzerinde kurulu olan köprü, Kekikpınarı köyünün önemli mimarî eserlerinden birisidir. Tarihî köprünün (1848) korunması bağlamında bitişiğinde yeni bir köprü inşa edilmiş olup, ulaşım buradan sağlanmaktadır.

Bunların dışında Karasu ırmağı ve kolları üzerinde kurulu Yeşilyamaç, Tuğ, Yuva, Çit, Gözaydın, Kozlupınar ve Çaybağları köprüleri ilçedeki tarihî öneme haiz diğer köprülerdir.

2.d. Diğer Turistik Eserler

İlçede bunların dışında pek çok tarihî konak, türbe, han, hamam, kale ve kilise kalıntıları mevcuttur. Türbeler arasında en önemlisi Ocak köyündeki büyük Anadolu erenlerinden Karaca Ahmet'in oğluna ait Hıdır Abdal Sultan Türbesi'dir (Şekil 10). Geleneksel Selçuklu mimarisinin izlerini taşıyan 1277 tarihli türbe, Osmanlı Devleti döneminde bizatihi padişah fermanlarıyla korunmuş ve gözetilmiştir. Türkiye Alevîliği'nin önemli kutsal mekânlarından biri olan türbe ve Ocak köyü, özellikle yaz mevsiminde yoğun ziyaretçi akınına uğramaktadır. Köyde her yıl geleneksel olarak ağustos ayının üçüncü pazar günü Hıdır Abdal Sultan Ocağı Kültür Etkinliği düzenlenmektedir. Ocak köyü; türbesi yanında müzesi, tarihî camisi, modern konukevi ve helikopter pistiyle ilçenin belli başlı turistik merkezlerinden birisidir. İlçedeki diğer ziyaretgâhlardan arasında Sırakonak köyü yakınındaki Yakup Halife Türbesi, Toybelen köyündeki İmam İdris Efendi Türbesi ve Başpınar köyü Yazılar mevkiindeki Koçu Baba Türbesi önem taşır. Bunların dışında çalışma sahasında Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait bazı kalıntılara da rastlanmaktadır. İlçe merkezi civarındaki Pigan-Aranias-Hasgel kalıntıları ile Yaka köyündeki kale kalıntıları bunlardan bazılarıdır. Otuz yıl öncesine kadar var olan tarihî

eserlerin bir kısmının da Keban barajı gölü suları altında kaldığı anlaşılmaktadır (Efe, 1970: 41-82).

Şekil 10. Ocak Köyü Hıdır Abdal Sultan Türbesi.

Hiç şüphesiz Kemaliye ilçesinin görülmeye değer en önemli eserlerinden biri, Çekül Vakfı başkanı Prof. Dr. Metin Sözen'in *eşsiz bir uygarlık havzasını insanlığa armağan eden yol* olarak nitelendirdiği Taş Yolu'dur. Ulaşım gücünü çeken ilçenin Divriği üzerinden Erzincan-Sivas karayoluyla bağlantısını sağlamak amacıyla inşa edilen 8.5 km. uzunluğundaki bu yol, insan azminin bir zaferi olarak görenleri büyülemektedir. Devlet-vatandaş işbirliğiyle Karanlık kanyonun dik yamaçlarından metamorfik kalkerlerin oyulması suretiyle açılan yol ve tüneller, yaklaşık elli yılda bitirilebilmiştir. Böylelikle 1870'li yıllarda Kemaliye belediye meclisinin aldığı tarihî karar yerine getirilmiş ve ilçe halkının yüz otuz yıllık özlemi son bulmuştur. Yolun uzun yapılış hikâyesi, Lütfi Özgünaydın'ın *Taş Yolu-Eğin Öyküleri* adlı kitabında ayrıntılı bir şekilde işlenmektedir.

2.e. Kemaliye Kültürü ve Folkloru

Kemaliye ilçesi; halk oyunları, türküleri, el sanatları, mutfağı, müzeleri ve geleneksel şenlikleriyle kültür turizmine olanak tanımaktadır.

Erzincan-Malatya-Elazığ arasında geçiş sahasında oluşu, tarihî ticaret ve kervan yolları üzerinde bulunuşu, gurbetçilik-el sanatları-ticaret ağırlıklı ekonomik yaşam, geçmişten beri farklı etnik grupların uyum içindeki birlikteliği, yüzyıllardır İstanbul ile sürdürülen güçlü iletişim ve zengin tarihî miras yörede özgün bir kültürün gelişmesinde belirleyici olmuştur. İlçede kültürel değerler canlı bir şekilde yaşatılmakta ve korunmaktadır.

Eğın Havaları olarak ün yapmış Kemaliye türkülerinin Türk müziği içerisinde özel bir yeri vardır. Gurbet, hasret ve Kemaliye temalarının bolca işlendiği onlarca türkü, başta Rıza Tevfik olmak üzere Ahmet Talat, M. Hilmi Gür, Enver Gökçe, Mustafa Özgül, Fahri Taş ve Burhan Tarlaş gibi yazar ve sanatçıların araştırmalarına konu olmuştur. Yöre insanı âdetâ türkülerıyla bütünleşmiştir. Kemaliye Kültür Turizm ve Folklor Derneği bünyesinde organize olan fasıl heyeti, cuma günleri ilçe merkezinde halk müziği dinletisi sunmaktadır. Kemaliye’de nispeten kalabalık nüfuslu hemen her köyün bir halk oyunu ekibi vardır. Davul ve klarnet eşliğinde oynanan Eğın Halayı, Tek Ayak, İki Ayak, Üç Ayak, Sıklama, Gecegü, Hayriye, Havaçor, Tamzara, Sinanlı, Aksak, Tirnana ve Kasap gibi halk oyunları yöre kültürünün vazgeçilmez zenginlikleri arasındadır (Tarlaş, 1995: 26-42).

Alternatif turizmin gelişmesinde yöresel yiyeceklerin ve mutfak kültürünün ayrı bir yeri vardır. Kemaliye ilçesi, büyük ölçüde çevrenin olanaklarına dayalı zengin bir mutfak kültürüne sahiptir. Özellikle yörede yetiştirilen meyve ve sebzeler ile doğada kendiliğinden yetişen bazı bitkiler pek çok yemek ve tatlının yapımında yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Kurutulmuş armut ve kayısı kavurması, kuru incir ve kayısı dolması, pestil kavurması, pestil çullaması, gülengü, oricik, tutuni, lök, zülbiye, ayva kalyesi, cılbır, kara tarhana, borani, fasulye cevizlemesi, kırış, göbek, kenger kavurması, kenger bulaması, çöven, zetirin, ve bürüceli çorba bunlardan bazılarıdır (Şimşek, Efeoğlu, 1996: 500-510). İlçede başta dut olmak üzere kayısı, kiraz, vişne, incir, üzüm, elma ve armut gibi meyveler bolca yetiştirilmekte olup, bunları taze veya kurutulmuş olarak tüketmek mümkündür. Ayrıca ilçeye gelen turistler, Karasu ırmağı ve Keban baraj gölünde avlanan palamut ve sazan gibi tatlı su balıklarından yiyebilmektedirler.

Kemaliye ilçesi bir kısmı zamanla unutulmaya yüz tutmuş el sanatları bakımından zengin sayılır. Bunların başlıcaları halıcılık, dabakçılık, ipek ve bez dokumacılığı, yemenicilik, demir süslemeciliği, ahşap oymacılığı ve kadın el işleridir. Bunlardan Eğın halısı yöresel motifleri, mavi boyalı atkı ipliği ve saç örgüsü şeklinde örülmüş kenar saçakları ile Türkiye el dokuma

halıcılığındaki yerini almıştır. Yöreden yaşanan göçler nedeniyle oldukça gerileyen bu geleneksel sanatın yeniden canlandırılması için, Kemaliye Hacı Ali Akın Meslek Yüksek Okulu Halıcılık Araştırma ve Uygulama Birimi tarafından çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir. İlçenin geleneksel el sanatlarından biri de *gazenne* olarak adlandırılan bez dokumacılığıdır. Evlerdeki tezgâhlarda pamuk ipliğinden dokunan ve değişik renklerde boyanan gazenne, tıpkı Şile bezi gibi giyim eşyaları üretiminde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Eğin yemenisi diye bilinen ve sağ-sol kalıp düzeninin aynı oluşuyla dikkat çeken ayakkabılar, daha çok özel gün ve gecelerde giyilmektedir. Bunların dışında demir süslemeciliğinin en güzel örneklerini Kemaliye evlerinin kapı tokmaklarında görmek mümkündür.

Çalışma sahasında yöreye ait arkeolojik ve etnografik eserlerin sergilendiği iki adet müze bulunmaktadır. Bunlardan Kemaliye Etnografya Müzesi ilçe merkezinde olup, 600 kadar esere ev sahipliği yapmaktadır. Yapım tarihi bilinmeyen tarihî müze binası, taş ve ahşap işçiliği ile dikkat çeker. Bina XX. Yüzyıl başlarında bir süre Türk Halı Şirketi tarafından kullanılmış, daha sonra restore edilerek müzeye dönüştürülmüştür. Binanın alt katı kafeterya, orta katı ise müze ve gösteri salonu olarak kullanılmaktadır. Müze kısmında yörenin kültürel ve folklorik özelliklerini yansıtan eserleri ışıklı vitrinler içerisinde görmek, gösteri bölümünde ise fasıl heyetinin halk müziği dinletisini izlemek mümkündür. İlçe merkezinde kültürel etkinliklerin yürütüldüğü mekânlardan biri de, Atatürk Kültür Merkezi binasıdır. Binanın ne zaman inşa edildiği tam olarak bilinmemekle birlikte, mimarî değerinden dolayı aslına uygun tarzda restore edilmek suretiyle taşınmaz kültür varlığı kapsamında koruma altına alınmıştır. Çekül Vakfı Kemaliye Şubesi faaliyetlerini bu binada sürdürmektedir. İlçedeki bir diğer müze, Ocak köyündedir. Ocak köyü, belki de Türkiye'nin müzesi olan tek köyüdür. Mustafa Gürer'in özel koleksiyonu ve yakın çevrenin arkeolojik ve etnografik varlıklarının sergilendiği iki katlı müze 1994 yılında kurulmuş olup, ziyaretçilerden yoğun ilgi görmektedir.

E. KONAKLAMA, TANITIM ve ULAŞIM OLANAKLARI

Kemaliye ilçesi otelleri, konukevleri, lokantaları ve kafeteryaları ile belirli bir turist kitlesini ağırlayabilecek donanıma sahiptir. İlçe merkezindeki Otel Bozkurt ve Belediye Oteli ile Kemaliye-Arapkir karayolu üzerinde Şifa Bağı mevkiindeki Özden Gazetesi Tesisleri en önemli konaklama üniteleridir. Yine otantik Kemaliye evlerinden olup, restore edilmek suretiyle pansiyona dönüştürülen Hacı Ömer Yalçınkayalar

Konukevi ve Mualla Poyraz Kùltür Evi turistlere konaklama hizmeti sunmaktadır. Bunların dışında ğretmenevi, Tedař ve PTT misafirhaneleri, Kredi Yurtlar Kurumu ğrenci yurdu ve Ocak köyü konukevi barınma olanağı sağlayan diğer tesislerdir.

İlçe merkezinde zgn Kemaliye mutfağı yemeklerinin de servis edildiği dört lokanta bulunmaktadır. Ayrıca konukların dinlenme ve iletişim ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri dört kafeterya ile iki internet kafe vardır. Bunların dışında Dutluca, Başpınar ve Ocak gibi nispeten kalabalık nüfuslu yerleşim birimlerinde de lokantalar bulunmaktadır.

Yörenin turizm olanaklarını tanıtmak amacıyla İstanbul'daki Kemaliye kökenli dernekler, yerel yönetim birimleri ve Kemaliye Kùltür ve Kalkınma Vakfı son yıllarda yoğun bir faaliyet içerisine girmişlerdir. Kemaliye doğumlu yazar, sanatçı ve işadamlarının da bu tanıtım faaliyetlerindeki katkısı büyüktür. Bu kapsamda son yıllarda yöreyi konu alan fotoğraf sergileri, kitaplar, internet siteleri ve müzik yapıtlarının sayısı hızla artmaktadır. İlçede yirmi sekiz yıldır sürmekte olan kùltür ve turizm şenliği geleneğine, 2004 yılından itibaren Doğa Sporları şenliği de eklenmiştir. şenliklere başta İstanbul'da ikmet eden Kemaliyeliler olmak üzere Türkiye'nin her yerinden katılım olmaktadır. ekl Vakfı'nın *Yedi Bölge Yedi Kent* projesi kapsamında Kemaliye'yi dünya kùltür mirasına aday göstermesi, ilçeye olan ilgiyi artırmıştır. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki yöre insanı yüksek kùltür düzeyi ve konukseverliğiyle en güçlü tanıtım unsurudur.

Erzincan'ı Malatya'ya bağlayan tli karayolu üzerinde yer alan Kemaliye, turizm bakımından en büyük güçlüğü ulaşım bakımından yaşamaktadır. İlçe büyük kentlere uzak olmanın yanında; Erzincan, Malatya ve Elazığ gibi karayolu ve havayolu olanakları geniş evre il merkezlerine de nispeten uzaktır. Ayrıca Kemaliye'yi bu merkezlere bağlayan karayollarının yol standartları oldukça düşüktür. Halbuki turizm, uzaklık ve zamandan büyük lde etkilendiği için, ulaşıma son derece bağımlıdır. Uzaklığın fazlalığı turizmde fiziksel erişebilirliği kısıtlamakta ve maliyeti yükseltmektedir (Soykan, 1997: 72). Taş Yolu, ilçenin Erzincan-Sivas karayoluyla bağlantısını kolaylaştırmasına karşın, henüz olması gereken yol standartlarının çok altındadır. Bu olumsuzluklara karşın, Erzincan-Sivas demiryolunun Kemaliye kasabasının yakınından geçmesi, yaz aylarında İstanbul-Kemaliye arasında gerçekleşen otobüs seferleri ve Ocak köyündeki helikopter pisti ilçeye olan ulaşımı nispeten kolaylaştırmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tespitlerimize göre Kemaliye ilçesi doğal ve beşerî olanaklarıyla Türkiye'nin alternatif turizm potansiyeli yüksek yörelerinden birisidir. Ancak şimdiye kadar bu potansiyeli değerlendirmeye yönelik kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Öncelikli olarak ilgili kuruluşlar tarafından bir turizm master plânı hazırlanmalı ve Kemaliye kasabası turizm merkezi ilan edilmelidir. İlçeyle ilgili yapılmış bilimsel araştırmalar ve yayınlar, turizm master plânına ışık tutacaktır. Bu bağlamda yörede turizmin gelişmesi için çaba gösteren yerel yönetimlerin, vakıfların, derneklerin, Tarihî Kentler Birliği'nin ve Çekül Vakfı'nın görüş ve önerilerinden mutlaka yararlanılmalıdır.

Otantik mimarî özellikleriyle en az Safranbolu, Beypazarı ve Göynük evleri kadar turizm potansiyeli olan Kemaliye evleri, şimdiye kadar tanıtım eksikliği nedeniyle hak ettiği ilgiyi görememiştir. Başta ilçe merkezindekiler olmak üzere tarihî evlerin ve konakların tespitleri yapıp, mülk sahiplerinin rızaları doğrultusunda koruma altına alınmalıdırlar. İlçe halkı genellikle sac malzeme kullanmak suretiyle bazı evleri yıkılmaya ve eskimeye karşı korumaya çalışmakta, bu durum yer yer çirkin görüntülerin meydana gelmesine neden olmaktadır. Bu evlerde yapılacak her türlü restorasyon faaliyeti belirli esaslara bağlanmalı ve evini onarmak isteyenlere bilgi ve finansman desteği sağlanmalıdır. Bunların yapılması koşuluyla evlerin bir kısmı turizm mevsiminde turistlerin konaklamasına açılabilir.

İlçedeki Selçuklu ve Osmanlı eserlerinin önemli bir kısmı restorasyona ihtiyaç duymaktadır. Ancak tespitlerimize göre tarihî eser niteliği taşıması gereken pek çok eser, şimdiye kadar ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından tescil dahi edilmemiştir. İlçe merkezinde ve köylerde orijinal mimarî özelliklere sahip onlarca cami, çeşme, hamam, kitâbe ve türbe kültür turizmine kazandırılacak değerler olarak ilgi beklemektedir.

Gerek turistlerin bazı ihtiyaçlarının karşılanmasında, gerekse turizm faaliyetlerinin gerçekleşme aşamasında doğal ve beşerî çevrede bazı olumsuz etkiler ortaya çıkmaktadır. Özellikle dengeleri hassas olan doğal ortamlarda gerçekleşen hızlı ve denetimsiz faaliyetler, ekolojik bozulmalara yol açabilmektedir (Yazıcı, Cin, 1997: 73). Sarp arazi yapısı, Karasu ırmağı, çok sayıda soğuk su kaynağı ve zengin yaban hayatıyla muhteşem bir doğal bütünlük oluşturan Karanlık kanyon; Keban barajı ve Taş Yolu inşaatları nedeniyle az da olsa bozulmuştur. Kanaatimize göre Karanlık kanyon Türkiye'nin en ilginç kanyonlarından biri olup, doğal sit alanı ilân edilmek suretiyle koruma altına alınmalıdır. İlçede giderek gelişmekte olan doğa

sporlarının merkezi konumunda olan kanyon ve yakın çevresinde her türlü yapılaşma ve yol çalışmasının uzman gözetiminde yapılması gerekir. Ayrıca yaban hayatı koruma bağlamında av yasaklarının titizlikle uygulanması şarttır. Dağ bisikleti, rafting, trekking, motocross, kaya tırmanışı, offroad, canyoning, atlı doğa gezintisi, yaban hayatı gözlemlene gibi sportif faaliyetlere konu olacak yer ve parkurların seçimi ve düzenlenmesinde mutlaka uzman görüşüne başvurulmalıdır.

Ulaşım güçlüğü ilçe turizminin en önemli sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Başta 2002 yılında ulaşım açılan Taş Yolu olmak üzere Kemaliye'yi çevre il merkezlerine bağlayan karayollarının standartlarını yükseltmek suretiyle bu sorun belirli ölçüde çözülebilir. Tur uygulamalarıyla turistlerin gruplar halinde doğrudan yöreye getirilmeleri, sorunun çözümüne yardımcı olacaktır. Gezi programına Kemaliye ile birlikte Divriği ve Kemah'ın da dahil edilmesi bu turlara olan ilgiyi artıracaktır. Ayrıca bir alternatif olarak, özellikle turizm ulaştırması alanında Keban baraj gölünden daha fazla yararlanılmalıdır. Şunu da belirtmek gerekir ki, sorun olarak görülen ulaşım güçlüğü, yörede doğal ve kültürel peyzajın bozulmadan günümüze kadar gelebilmesinde belirgin bir payı vardır. Nitekim ülkemizde ulaşılması kolay ve ucuz olan turistik merkezler aşırı yüklenme ve çarpık yapılaşma gibi nedenlerle çok kısa zamanda bozulabilmektedir.

Esasen Kemaliye ilçesi, çevre özellikleri ve olanakları itibarıyla daha ziyade küçük grup ve bireysel turizm etkinliklerine uygundur. Yörede uygulanacak turizm projelerinde buna dikkat edilmeli, mevcut değerlerin korunmasını ve yaşatılmasını ön plânda tutan ekoturizm yaklaşımı esas alınmalıdır. Öncelik; her türlü gezme, görme ve dinlenme etkinlikleri yanında doğa sporlarına dayalı spor turizmine ve kültür turizmine verilmelidir. Kanaatimize göre ilçeyi alternatif ve sürdürülebilir bir turizm merkezi yapabilmenin yolu buradan geçmektedir.

KAYNAKÇA

Akova, İ. (1995) "Akarsu Turizmi", Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 30, s. 394.

Akova, İ. (2000) "Alternatif Turizm Olanaklarımız", İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi, Sayı: 8, s. 76.

Alper, B. (1990) Kemaliye (Eğin) Yerleşme Dokusu ve Evleri Üzerine Bir Araştırma, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

- Avcı, S. (1999) "Filyos Çayı Havzasında Turizm Potansiyeline Sahip Alanlara Bir Örnek: Yenice ve Çevresi", Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı: 7, s. 26.
- Çavuş, Ş. Tanrısevdi, A. (2000) "Sürdürülebilir Turizm ve Yerel Ölçekli Bir Sürdürülebilir Turizm Gelişme Modeli Önerisi", Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, Sayı: 11, s. 149-159.
- Doğanay, H. (2001) Türkiye Turizm Coğrafyası, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, s. 50.
- Doğaner, S. (1995) "Köyceğiz-Dalyan Çevresinde Eko-Turizm", Türkiye Kalkınma Bankası, Turizm Yıllığı 1994, s. 94
- Doğaner, S. (1991) "Dağ Turizmine Coğrafi Bir Yaklaşım, Uludağ'da Turizm", Atatürk Kültür Dil ve tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı: 3, s. 138.
- Diñer, İ. (1996) "Sürdürülebilir Turizmin Hayata Geçirilmesi İçin Aktive Olması Gereken Dinamikler ve İşlevleri-Model Çalışması, Sürdürülebilir Turizm; Turizm Plânlamasına Ekolojik Yaklaşım", 19.Dünya Şehircilik Günü Kollokyumu, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul, s. 342.
- D.P.T. (2001) "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Plânu Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara, s. 15-16.
- Efe, O. (1970) Eğin Dedikleri, s. 41-82.
- Godfrey, K. B. (1996) Towards Sustainability? Practicing Responsible Tourism, Edited by Lynn Harrison, WB, U.S.A.
- Karakaş, E. (1996) Merkezî Fonksiyonları Açısından Ağın-Arapkir ve Kemaliye İlçeleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ, s. 20.
- Moltke, H. V. (1969) Türkiye Mektupları (Çeviri: H. Örs), İstanbul, Remzi Kitabevi, s. 246-247.
- Özbey, R. (2002) "Sustainable Tourism Development In Globalization Progress, Globalization and Sustainable Development", International Scientific Conference, Book: 4, Varna 1-3, pp. 135-150.
- Özgüç, N. (1998) Turizm Coğrafyası: Özellikler-Bölgeler, İstanbul, Çantay Kitabevi, s. 38.
- Somuncu, M. (1997) "Doğu Karadeniz Bölümü'nde Yayla-Dağ Turizminin Bugünkü Yapısı, Sorunları ve Geleceği", Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı: 6, s. 276.

- Soykan, F. (1997) "Ege Bölgesi'nde Turizm Ulaştırması", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Ege Coğrafya Dergisi, Sayı: 9, s. 72.
- Şimşek, M., Efeoğlu, M. (1996) Her Yönüyle Kemaliye (Eğın), İstanbul, T.C. Kemaliye Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayını, s. 500-510.
- Tarlanbaşı, B. (1995) Eğın Havaları, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 1759, Halk Müziği ve Oyunları Dizisi: 14, s. 26-42.
- Tuncel, M., Doğaner, S. (1989) "Amasya'da Turizm: Coğrafi İmkânlar, Sorunlar ve Öneriler", Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 47.
- Yazıcı, H., Cin, M. (1997) "Uzungöl Turizm Merkezinde Coğrafi Gözlemler", Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 32, s. 73.
- www.ceterisparibus.net/arsiv/s_akpınar.doc-(2005) "Türkiye'nin Turizm Merkezlerinde Ekoturizm Yaklaşımları", Turizm Bakanlığı, Yatırımlar Genel Müdürlüğü Plânlama Dairesi Başkanlığı, Ankara, s. 1-2.
- <http://europa.eu.int/comm/enterprise/services/tourism/policy-areas/sme.htm> AB Turizm Politikası Kapsamındaki Alanlar, Turizm ve KOBİ'ler.

